

ІСТОРІЯ СЕЛИЩА МІСЬКОГО ТИПУ ТУРБОВА

Вінницький національний технічний університет

Анотація

В даній статті подано інформацію про населений пункт, селище міського типу Турбова, Липовецького району, Вінницької області, представлена історія селища міського типу – від заснування до сьогодні.

Ключові слова: *селище міського типу, історія виникнення, історичні етапи.*

Abstract

This article provides information about the settlement, the town of Turbov, Lypovets district, Vinnitsa region, the history of the urban settlement is presented - from the foundation to the present day.

Keywords: urban type settlement, history of origin, historical stages.

1. Розташування.

Турбів знаходиться за 25 км на північний схід від Вінниці та за 31 км від районного центру, на берегах річки Десни, що є притокою Південного Бугу. Це Вінницька область, Липовецький район. До 1959 року Турбів був районним центром, але зрештою втратив цей статус, ставши частиною Липовецького району.

2. Історія виникнення. Перші згадки.

Перша згадка про Турбів датується 1545 роком у як «...маєток Петра Брашковича — село Турбів над гирлом річки Вільшанки», що був приписаний до Вінницького замку і постачав йому продовольство. Найімовірніше, селище було засноване далеко раніше і в 1430 році на Вінницький замок, до якого належав Турбів, напали і спалили татари.

Вчені схильні до версії, що Турбів був заснований у 1150 році, коли на цих територіях проживали кочові племена турпіїв, які й дали назву поселенню.

Існує версія, що назва походить від слова «турботи», які спричинило місцеве болото козакам, що їхали в Крим по сіль. Та цю версію дуже легко спростувати, адже Чумацький шлях через Турбів ніколи не проходив, а в часи набігів татар козаки взагалі в по сіль не їздили, бо це було небезпечно.

Також існує версія, що назва походить від попередньої «Тур'їв брід», яке потім перейшло на «Турбрід» і «Турбів», але за дослідженнями фауни цієї території тури тут водилися, коли ще не існувало поселення — у VII-IX ст., тому найімовірнішою версією є походження назви від племен турпіїв.

3. Власники земель території та історія Турбова.

У XVI столітті містечко належало до Брацлавського повіту та входило до складу Прилуцького ключа і належить могутньому князеві Янушу Збараському — брацлавському воєводі.

У 1604 році між князем Янушем Острозьким і Янушем Збараським і його синами, потім протягом багатьох років проходили межеві спори за маєтності.

По смерті воєводи Турбовом володіли його сини, спочатку Криштоф, а з 1627 року — Юрій, «... Прилука з замком і околицями, до яких належить Н. Гребля, Лисіївка, Турбів, Курава, Скибинці...» й інші села.

Потрібно зазначити, що брати Збараські не були звичайними поміщиками. Це були високоосвічені люди з передовими поглядами. Криштоф був учнем Галілео Галілея, а Юрій мав чудову освіту і високий військовий чин.

Обидва брати були неodrужені, після смерті Криштофа Юрій купує замок у Піліце (Польща) і в Україну не повертається.

У 1594 році посол німецького імператора до Запорізького війська Еріх Лясота перший в історії описав козацькі січі на берегах Десни. У 1632 році Прилука на короткий час стала навіть столицею Козацької України. Сотенне містечко Вінницького полку занепало в буреломний період Хмельниччини.

Описана Еріхом Лясотою січ була на межі між селами Турбовом і Прилукою. Як доказ існування тут козацького поселення, під час будування ідальні для школи-інтернату в 1958 р. тут було знайдено козацькі шаблі, люльки та деяке спорядження.

Рід Збаразьких (по чоловічій лінії) закінчується у 1631 році. Землі, замки, міста перейшли на Марисю Базильову-Захаровську, рідну сестру Януша Збаразького, а від неї — до дочки Ганни, що була одружена з Костянтином Вешнивецьким — воєводою руським.

Густі, чорні ліси, болотяно-низинна місцевість боронили Турбів від нападників, а в разі небезпеки люди ховались у болотяно-лісових хащах, куди татари не потикались.

Економічну відсталість Вінницького повіту, а відтак Турбова спричиняла відсутність торговельних шляхів.

У болотяно-низинній місцевості Турбова люди вибирали місця для своїх будинків на підвищеннях. Поступово утворювалися мікрорайони, в яких проживали родини, пов'язані спільним корінням. Назви мікрорайонів Турбова збереглися до наших часів без змін, лише назву мікрорайону Райщина з роками спростили і почали говорити Рощина. Нині є такі мікрорайони, як Гальява, Болото, Кут, Лісок, Петровщина, Стара Церква, Москалівці, Ковалі, а також Загайпільські хутори.

Найстаріші і найчисленніші родини, які сягають корінням в глибину XVIII ст. — Бєбків, Ворончуків, Завальнюків, Павлюків.

На початку XVII ст. Турбовом володіли кілька поміщиків, які заснували тут свої маєтки, впроваджували фільварково-панщинну форму господарювання, посилювали експлуатацію селян. Як свідчать історичні документи, багато селян-кріпаків Турбова постали проти свавілля землевласників. Турбівські селяни беруть участь у гайдамацькому русі.

Далі Турбівськими землями володіли Адам Райський (володів 1845р. — ?), Жозефіна Корвін-Піотровська, графиня Гонората Броджинська, Ганна Гамалія. На честь останньої досі називається один із невеличких мікрорайонів — «Гамалія».

Найбільшим землевласником Турбова був Кароль Драгомірецький. Він мав 565 дес. землі, 148 селянських дворів, 358 кріпаків чоловічої статі. Різними шляхами, не цураючись шахрайства, поміщик відбирав у селян землю, примушував працювати в неділю, забороняв молотити зерно. За кожен невихід на роботу карав 30 різками. Панський люди називали Чорний двір. Знуцання економа та осавула виходили за межі людського терпіння. У 1846 р. від побоїв померла неповнолітня Ганна Атаманчук. Марія Сивопляс, Устина Чулова, Марія Демидова передчасно народили мертвих дітей.

Доведені до відчаю селяни написали листа цареві, в якому розповіли про знущання. Лист повернувся до пана, і він жорстоко розправився з людьми. Максима Іскрука, Артема Завальнюка, Григорія Присяжнюка кинули у в'язницю, погрожуючи 300 ударами, за те, що вони погодились передати скаргу від селянської громади цареві, але в'язні втекли.

Розправа Драгомірецького з селянами і прізвища в'язнів, яких пан збирався закатувати, значаться в архівних документах. Вдалося дослідити нащадків Артема Завальнюка, який мав трьох синів: Трохима, Олексія, Семена.

Тож одна гілка найстарішого роду Завальнюків сягає корінням початку XIX ст.

У 1847 році поміщики Драгомірецькі заклали цукровий завод.

1852 року на ньому працювало понад 130 чоловік. Умови праці робітників були дуже важкими, заробітна плата кожного з них не перевищувала 6—7 коп. в день. Нині від цього заводу залишилися самі руїни.

Рівень культури жителів Турбова у феодальний період відповідав соціально-економічним відносинам, які панували в той час. Село належало кільком поміщикам, і, зрозуміло, ніхто з них не хотів поступитися своїми прибутками, щоб піднести його культурний рівень. У першій половині XIX ст. в Турбові проживало близько 1500 чоловік. Не було жодного навчального, культурно-освітнього й побутового закладу. В селі існувала церква, яка, одурманюючи людей релігійною «сивухою», прагнула перетворити селян у сліпе знаряддя експлуататорів. До того ж церква й сама була землевласником: їй належало майже 50 десятин землі. Турбівські селяни день у день гнули спину на панщині.

Не дбали поміщики й орендарі про охорону здоров'я трудящих. Тільки коли 1853 року в Турбові спалахнула епідемія віспи і багато робітників не вийшло на роботу, господарі змушені були найняти «цирульника», щоб «виявляв хворих та вакцинував дітей».

Своє безпросвітне кріпацьке життя турбівські селяни відображали в усній творчості, зокрема в піснях. В одній з них говорилося:

Ой в святонько бо на Спаса В церкві дзвони дзвонять;
Осаули з нагаями На лан з серпом гонять...
Ой бодай тобі, пане,
Та й хата згоріла;
А як мені молодому Панщина доіла.

Як свідчать архівні документи, частина Турбівських земель належала Петру Варфоломієвичу Гогленкову, який народився 1865 року в Тамбовській губернії. Турбівські ліси отримав у спадок від батьків. Від середини 19го ст. місцевими землевласниками були Василь Нікшич, його діти — Сергій та Олена Нікшичі, а потім землі здавалися в оренду Феліксу Радовецькому.

Дореволюційний Турбів був відсталим селом. Хоч напередодні першої світової війни тут проживало 3230 чоловік, умов для масової освіти майже не було, населення лишалося неписьменним.

Радянську владу проголосили тут лише 15 лютого 1918 року. Але здійснити соціалістичні перетворення не встигли: в березні до Турбова вдерлися австро-німецькі загарбники. Трудящі швидко розпізнали ворожу суть влади гетьмана Скоропадського, підтриманої багнетами окупантів, і активно стали до боротьби. Окупантів було вигнано з Турбова. Проте в грудні 1918 року владу підступно захопила петлюрівська Директорія. Місцеве населення чинило опір ворогам Радянської влади. 19 березня 1919 року Червона Армія визволила Турбів від петлюрівців. Влітку цього року Турбів попав під владу денікінців, які захопили майже всю територію України.. У квітні 1920 року Турбів окупували війська буржуазно-поміщицької Польщі. Та вже у червні частини Першої Кінної армії визволили Турбів від польських загарбників.

Повстанська група Якова Гальчевського, що діяла у Турбівському лісі.

У 1920 році в Турбівському лісі діяла Подільська повстанська група отамана Орла (Якова Васильовича Гальчевського). Один із епізодів своєї боротьби у Турбові він сам описав у своїй книзі "Проти червоних окупантів": " Іван Дядюк приніс вістку, що у клубі Турбівської цукроварні відбудеться вистава аматорського гуртка, на яку з'їдеться червоне начальство, навіть із Бердичева й Вінниці. Іван казав, що очікується прибуття близько сотні воєнкомів, командирів і чекістів. На цій виставі вирішив побувати й отаман Орел. Добу він збирав відомості про сили ворога. Виявилося, що заводець стереже червона півсотня. Ще менший відділ охороняв вузькоторову станцію Турбів.

Порадившись із командувачем 2-ї (Північної) групи підполковником Сергієм Карим-Яворським, Орел-Гальчевський наважився на вкрай ризиковану операцію. З собою взяв лише чотирьох козаків і хорунжого Данила Шевчука – щоб перевірити його у справі... Вже як сутінки вместилися на дахах Турбівської цукроварні, до її брами під'їхала "проверочная чрезвычайка" – з шести осіб. Біля робітничої касарні спішилися. Непрошені гості поводитися впевнено. Це було видно й по тому, як недбало вони закинули повід за штахети. Командир групи несподівано вбіг на бетонне підвищення, де вартував червоноармієць. На вимогу солдат покійно віддав рушницю. Почувши таке рідне "Пашьол вон!", слухняно виконав команду. Двоє з групи стали коло дверей у клуб, а двох командир послав до зали.

Один із прибульців як тінь ходив за своїм начальником. У коридорі, що вів до зали, стовбичив високий і худючий більшовик у білому мундирі. Він і звернувся суворо до незнайомих: – Ваши документи? – А ваши? – зухвало відповів один із тих, кого було послано до зали. Це був голос хорунжого Шевчука. Щоб миттєво виграти епізод, Гальчевський кинувся на допомогу старшині. Підбігши, вдарив "біломундирника" в голову револьвером і обірвав на ньому "Штаєр". – Арестован! Пад караул! – закричав отаман і виволік розгубленого більшовика до дверей, де двоє козаків у "совіцьких уніформах" вже навели на нього зіниці своїх пістолів. У цей момент до входу підкотили дві фіри з людьми. З першої бадьоро зіскочив комісарчук. На лівій руці він тримав плащ. – Ви хто? – запитав Гальчевський. – Воєнком Прілуцької волості, – весело відповів той. – Ви арестовані! Не даючи ворогові отямитися, Гальчевський вихопив у нього револьвер і підштовхнув до козаків, які вдавали з себе чекістів. Потім Яків підійшов до озброєних більшовиків на фірах. Деякі вже позлізали з возів. – Ви міліція? Пошли вон атсюда! І дезорієнтовані міліціонери кинулися врозтіч, "аж іскри посипались із-під їх кованих чобіт". У той час Дядюк і Шевчук вже орудували в залі, з суворим виглядом перевіряючи документи. Червоноармійці їх не цікавили. Вони шукали чекістів, ревкомівців і "партійних комуністів". Роззброївши, виводили – поодинці чи по двоє.

Навівши порядок на подвір'ї, до зали ввійшов отаман Орел. Він владно попередив, "щоб ніхто не пробував оборонятись або ворушитись, бо будинок оточено і всі будуть закидані ручними гранатами". Рішучість, великий маузер в одній руці і добра німецька "кукурудза" в другій справили

враження. Отаман звернув увагу, як червоноармійці, що сиділи на передніх лавках, почали “передусмотрітельно” класти на підлогу кріси і ніжками відсовували їх. Контроль документів “проверочная чрезвичайка” здійснювала переважно у командирів. Гальчевський знав, що “під гіпнозом своєї сили” довго натопи не утримаєш. Тому наказав закінчити перевірку. У залі залишив лише одного козака. У прибудові тирлувалося близько тридцяти арештованих. Кожний повстанець тримав у руках по два револьвери. Одного більшовика вже застрелили, бо він не бажав обернутися спиною. Тож інші не хотіли повторювати його долю.

Але тут кожний варіант був несприятливий. Наказ розстрілювати комуністичну наволоч був короткий. “Я стріляю у голови, – згадував Гальчевський, – першого – команданта цукроварні (дуже злючий був комуніст, перед ним все тремтіло), другого – воєнкома. Падає дощ куль із револьверів моїх чотирьох козаків: одна куля з доброго револьвера дірявить кількох. Труп падають на цементову долівку. За хвилину всі лежать. Ще деякі стогнуть, кричать: їм стріляють у голови. Страшна картина, але необхідна. До нас твердий час не мав сентиментів, як і люди з протилежного боку. Не могли й ми мати жалю до представників совітських катівень!” Ліквідувавши “фронт” у прибудові”, Гальчевський повернувся до зали. Вже хотів попрощатися, як побачив, що “хтось чмихнув за куліси до артистів і за ним розвіваються клапті білого, порваного паперу”. Кивнув козакам йти за лаштунки. За хвилю вони привели “переляканого жидка”. Гальчевський запитав присутніх, чи хто знає цього чоловіка. Один селянин дав зрозуміти, що це комуніст. Коли “жидка” виводили надвір, хтось по дорозі прошепотів, що це чекіст із Бердичева. “Хто б подумав, що таке мізерне, худе жиденя буде чекістом?” – здивувався отаман, виймаючи шаблю. Чекіст на команду слухняно став на коліна і схилив голову. Мабуть, не встиг і попрощатися з білим світом – за мить його голова зіскочила з худої шиї.

І знову Гальчевський повернувся до зали. Вже українською вибачився за турботи. А тоді скомандував: – Зараз всім встати! Оркестра грає український національний гімн “Ще не вмерла Україна”, а ви всі будете співати. Де капельник? Зачинай! Диригента другий раз просити не треба було. Він махнув паличкою, і перелякані аматори сцени емоційно почали: – Ще не вмерла Україна... Всі, хто був у залі, шанобливо повставали. Здавалося, вже час йти. Чого баритися? Скільки ж можна випробовувати долю?! Але грюкати підборами, коли червоноармійці виконують український національний гімн... Лише як стих славень, Гальчевський із козаками рушив до виходу, на прощання наказавши дві години не покидати зали.

Поки червоні приходили до тям, за групою із шести вершників вже закурився слід... Коли передмістя Турбова залишилися позаду, Орел порівнявся з хорунжим Данилом Шевчуком, до якого спершу поставився підозріло, і міцно потиснув правицю. Їх поріднила кров, щедро пролита окупантами. А смерть, яка вже була охоче вийшла назустріч, слухняно взялася опікуватися іншими... Та отаман не стільки радів успіху, скільки тривожився за свою Марусю, яка під чужим іменем жила в родині економа Турбівської цукроварні. Кожний розумів, що тепер чекісти ретельно вивчать всіх, хто жив на території заводу й міг сповіщати повстанців про плани червоних. Марусю треба було негайно забирати з цукроварні."

4. Турбів в сьогодні.

а) Економіка:

Найяскравішим представником сьогодні є «Він-пеллет» — перше підприємство в Україні з виготовлення пелет. Було відкрите і запущено в дію 24 жовтня 2012 року. Біля селища є також одне з найбільших в Європі родовищ коаліну.

б) в Турбові є дві школи, Турбівська міська лікарня, дві церкви — храм УПЦ КП та церква св. Дмитра Московського патріархату, що була понищена татарами, а потім доламана більшовиками.

в) найважливішим святом у Турбові вважається свято Івана Купайла, адже в той самий день святкується день міста.

г) нині в Турбові діє гурток від Всеукраїнської молодіжної організації з рукопашного бою ОРІОН. Юні турбівчани є багаторазовими переможцями всеукраїнських та міжнародних змагань з рукопашного бою, майстрами спорту, призерами.

Також у Турбові дуже гарна природа. Тут знаходиться парк із сотнями 100-200літніми дубами-велетнями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. <https://ua-travels.livejournal.com/2949648.html>

2. <http://vlasno.info/suspilstvo/dopomoga/narodnij-kontrol/itemlist/tag/Турбівський%20цукровий%20завод>
3. <http://regulation.gov.ua/catalogue/regulators/id1707/functions>
4. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Турбів>
5. <http://ukrskr.com.ua/vinn/lipovetskiy/turbiv-lipovetskiy>
6. <http://ukrainaincognita.com/ru/vinnytska-oblast/lipovetski-rajon/turbiv/turbiv-tserkva-ta-svoya-likarnya-v-susidiv>
7. <http://turbiv.lipovec-rada.org.ua>

Чан Аліна Ле Ванівна - студентка групи 3-ПІ 176, факультет інформаційних технологій і комп'ютерної інженерії, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця.

Науковий керівник: **Слободянюк Анатолій Володимирович**, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри суспільно-політичних наук, науковий керівник лабораторії соціологічних досліджень Вінницького національного технічного університету.

Chan Alina L. V. - student, faculty of information technologies and engineering of computers, Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa.

Supervisor: Slobodyanyuk Anatoly V.- PhD in Sociology, assistant professor of social and political sciences, scientific director of the laboratory of sociological researches Vinnitsa National Technical University.